
Enis Omerović

UVOD U RAZUMIJEVANJE POJMA *ZAŠTIĆENE GRUPE* PREMA DEFINICIJI ZLOČINA GENOCIDA

Rezime

Autor u ovom tekstu pokušava objasniti koje grupe imaju međunarodnopravnu zaštitu prema Konvenciji Ujedinjenih naroda o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. Donosi osnovno razumijevanje pojma zaštićene grupe pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za Ruandu u predmetima Akayesu, te Kayeshema i Ruzindana. Ispituje aspekte stalnosti i stabilnosti zaštićene grupe, te daje odgovor na pitanje – da li tekst definicije zločina genocida štiti sve stalne i stabilne ljudske grupe, istovremeno isključujući mobilne i nestalne grupe gdje se ljudi udružuju na volontarnoj osnovi. Položaj plemena i njihova pravna zaštita je također elaborirana, dok se u narednom poglavlju daje kratki historijski prikaz intencije da se političke i kulturološke grupe inkorporiraju u konačnu definiciju zločina genocida. Nadalje, autor prikazuje postojanje pravne veze između namjernog i ciljanog uništavanja vjerskih i kulturnih objekata i zločina genocida u Bosni i Hercegovini. Na kraju autor teksta pokušava razriješiti dilemu o tome da li je potrebno pozitivno ili negativno definirati zaštićenu grupu kao takvu, odnosno, da li negativno definiranje zaštićene grupe zadovoljava kriterij jasnog određivanja identiteta grupe sa njenim specifičnim distinktivnim karakteristikama. Ili, jednostavno, da li se sa negativnom definicijom može očekivati da Konvencija o genocidu osigura pravnu zaštitu jednoj grupi?

Ključne riječi: genocid, Konvencija o genocidu iz 1948, zaštićene grupe, političke grupe, kulturocid.

KONVENCIJA UJEDINJENIH NARODA o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine¹ štiti 'nacionalne, etničke, rasne i vjerske grupe'² od namjernog fizičkog uništenja. Osnovni značaj ovog međunarodnog dokumenta je u tome što sadrži principe koji su priznati od civiliziranih nacija i kao takvi su obavezujući za sve države svijeta, čak i za one koje nisu potpisale, odnosno, ratificirale Konvenciju.³ Osim što ova Konvencija ima pozitivne implikacije i karakteristike, mogu se primijetiti i određeni nedostaci koji su osobito vezani za temu koju ovdje elaboriramo. Na samome početku ćemo spomenuti samo jedan nedostatak koji je vrlo primjetan – navedeni međunarodnopravni dokument doista navodi četiri zaštićene grupe, međutim, ove grupe uopće nisu definirane, niti tekst sadrži kriterije za njihovo definiranje. Ostaje nejasno šta se podrazumijeva pod pojmom 'grupa', odnosno, kako se može sa sigurnošću 'utvrditi da je riječ o grupi koju štiti Konvencija.'⁴

Razumijevanje zaštićene grupe u predmetima Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu: *Akayesu* i *Kayeshema* i *Ruzindana*

U predmetu *Akayesu*⁵, Pretresno vijeće Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu je, u svojoj presudi, slijedeći odluku Međunarodnog suda pravde u predmetu *Nottebohm* iz 1955. godine, dalo definicije četiri

¹ Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida je usvojena Rezolucijom 260 (III) a na Generalnoj skupštini Ujedinjenih naroda 9. decembra 1948., a stupila je pravno na snagu 12. januara 1951.

² Član 2. Konvencije.

³ Savjetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde o rezervama na Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1951.

⁴ Antonio Cassese, *Međunarodno krivično pravo*, prijevod Obrada Račića, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005., strana 115.

⁵ *Tužilac vs. Akayesu*, Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, Presuda, 2. septembar 1998., predmet broj: ICTR-96-4-T.

zaštićene grupe. Nacionalna grupa je definirana kao skupina ljudi koja dijeli pravnu vezu zasnovanu na zajedničkom državljanstvu. Etnička grupa je definirana kao grupa čiji članovi dijele zajednički jezik ili kulturu. Rasna grupa je zasnovana na nasljednim fizičkim crtama koje se identificiraju s geografskim područjem, nezavisno od jezičkih, kulturnih, nacionalnih ili religijskih faktora. Vjerska grupa se definira kao skupina čiji članovi dijele istu religiju, vjeroispovijest, vjerske običaje ili vjerovanje. Ovim definiranjem se poštuje intencija učesnika koji su stvarali Konvenciju da se osigura zaštita, kako se navodi, bilo koje stabilne i trajne ljudske grupe.

Međutim, pobrojavanje grupa koje se štite definicijom zločina genocida je jedna od mnogobrojnih kontroverzi koje se javljaju u interpretaciji i aplikaciji ove konvencije. Naime, kritičari⁶ tvrde da izostavljanje političke, ekonomske, kulturološke, spolne i ostalih grupa je nelogično i nije kompatibilno s osnovnom svrhom Konvencije – zaštitom ljudskog roda od namjernog fizičkog uništenja. S druge strane, pojedini nacionalni zakoni imaju ekstenzivno tumačenje zaštićenih grupa. Tako, naprimjer, francuski krivični zakon⁷ definira genocid kao namjerno uništenje bilo koje grupe zasnovano na samovoljnim kriterijima.

Prva *sudska* definicija zaštićenih grupa datira od 2. septembra 1998. godine, tačno pedeset godina od usvajanja Konvencije. Pretresno vijeće Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu je tog dana donijelo osuđujuću presudu u predmetu *Akayesu*. Ono se susrelo s realnim problemom kako definirati grupu Tutsi čije su članove masovno ubijali pripadnici Hutu grupe u Ruandi 1994. godine. Pretresno vijeće je tako utvrdilo da se član 2. Konvencije treba primjenjivati na sve stabilne i trajne grupe, bilo da se Tutsi grupa može ili ne može identificirati s terminima 'nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe'. Pretresno vijeće u predmetu *Akayesu* smatralo je da je definicija o genocidu u dijelu koji se odnosi na zaštićene grupe rigidna, stroga i restriktivna. Mjesecima kasnije, Pretresno vijeće istoga tribunala je u predmetu *Kayeshema i Ruzindana* zauzelo drukčiji prilaz ovome problemu, tvrdeći da su Tutsi bili zaštićena etnička grupa, ne zato što imaju sve karakteristike posebne etničke skupine, nego zbog domaćih zakona Ruande koji

⁶ Neki od njih, svakako, su i: Frank Chalk, Kurt Jonassohn, Pieter Nicolaas Drost i drugi.

⁷ Code Penal de la France, Journal Officiel, 23. juli 1992., član 211-1.

su Tutsi grupu definirali kao takvu. Može se istaći da se u ovom predmetu radi o vrlo subjektivnom prilazu problemu razumijevanja značenja zaštićenih grupa prema definiciji zločina genocida.

Problem stalnosti i stabilnosti zaštićene grupe

Ako se vratimo u historiju, analizirajući *travaux preparatoires* Konvencije, može se istovremeno tvrditi da konačan tekst definicije genocida štiti sve stalne i stabilne ljudske grupe, istovremeno isključujući mobilne i nestalne grupe gdje se ljudi udružuju na volontarnoj osnovi, a primjer takvih su političke i ekonomske grupe. Međutim, ako su autori Konvencije željeli zaštititi 'sve stabilne i stalne grupe', zašto jednostavno ovaj termin nisu upotrijebili, nego su tačno nabrojali one grupe koje podliježu međunarodnopravnoj zaštiti. Kada dublje uđemo u analizu ovog problema, možemo primijetiti da tri od četiri grupe (nacionalna, etnička i vjerska) nisu ni stabilne, niti stalne. Samo dan nakon što je Generalna skupština Ujedinjenih naroda usvojila Konvenciju o genocidu, usvojena je i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, koja proklamira fundamentalno pravo svake osobe da promijeni i svoju nacionalnost i svoju religiju,⁸ potvrđujući tako da navedene grupe nemaju bitne karakteristike stalnosti i stabilnosti. Primjera radi, nacionalnost mogu promijeniti veće skupine ljudi u isto vrijeme, ukoliko dođe do sjedinjenja dvije države u jednu, odnosno kod secesije. Postoje mišljenja da jedino rasna grupa predstavlja stabilnu i stalnu kategoriju, jer se njene osnovne karakteristike zasnivaju na genetskim principima koji su nepromjenjivi. Također, treba kritizirati i presudu Pretresnog vijeća u već spomenutom predmetu *Kayeshema i Ruzindana*, gdje je rečeno da Tutsi kao etnička grupa mogu biti određeni od drugih, uključujući i počinitelje zločina.⁹

⁸ Organizacija ujedinjenih naroda, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Rezolucija Generalne skupštine UN-a 217 A (III), članovi 15 (1) i 18.

⁹ *Tužilac vs. Kayeshema i Ruzindana*, Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, Presuda, 21. maj 1999., predmet broj: ICTR-95-1-T, paragraf 98.

Položaj plemena

Drugi problem koji se postavlja jeste položaj plemena u odnosu na definiciju zločina genocida. Tačnije, da li su plemena zaštićena kao takva, ulazeći pod pojmove četiri zaštićene grupe? Potvrđan odgovor na ovo pitanje dala je još 1996. godine Komisija za međunarodno pravo Ujedinjenih naroda u svom izvještaju o Nacrtu teksta o zločinima protiv mira i sigurnosti čovječanstva. Ovo stajalište potvrđuje i etimologija riječi genocid, jer u starogrčkom jeziku *genos* znači rasa ili pleme.

Političke grupe

Tokom rada na tekstu Konvencije bilo je prijedloga da se kao zaštićene grupe obuhvate i političke i kulturološke grupe. Međutim, to je 1948. godine odbijeno. Postojali su, također, izolirani pokušaji da se dopuni definicija o genocidu, posebno u pogledu zaštićenih grupa, tokom rada na Rimskom statutu Međunarodnog krivičnog suda. Međutim, bez uspjeha. Prvobitni tekst iz 1948. godine je ostao i dan-danas. Teoretičari Chalk i Jonassohn smatraju da je osnovni problem Konvencije što je ograničena njena definicijae o tome ko sačinjava viktimiziranu grupu.¹⁰ Također, teoretičar Leo Kuper kazuje da se mnoge nacije nisu htjele odreći prava da počine politički genocid protiv svojih vlastitih naroda,¹¹ te se i tu, možda, mogu tražiti motivi zbog čega političke grupe nisu danas zaštićene. Bitno je istaknuti da su početna dva nacrtu Rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih naroda uključivala u svoje tekstove i političke grupe. Međutim, naponi jednog broja država članica Ujedinjenih naroda na čelu sa Sovjetskim savezom (gdje je mnogo takvih grupa ranije bilo predmet napada) su na kraju doveli do brisanja političkih grupa iz konačne definicije zločina genocida.¹² Nakon ovoga, ostaje realna opasnost da se u budućnosti može desiti uništenje političke grupe ljudi iz

¹⁰ Frank Chalk i Kurt Jonassohn, *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*, New Haven, 1990., strana 11.

¹¹ Leo Kuper, *Genocide: Its Political Use in the Twentieth century*, New Haven, 1981., strana 29.

¹² Vidjeti više: Martin Mennecke i Eric Markusen, *Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju i krivično djelo genocida*, članak objavljen u knjizi *Genocid – slučajevi, poređenja i savremene rasprave*, urednik Steven L. B. Jensen, Danski centar za holokaust i istraživanje genocida, bosansko izdanje, Sarajevo, 2007.

političkih razloga, što, prema sadašnjim međunarodnim normama, neće moći potpasti pod zločin genocida.

Kulturocid i kulturološke grupe

Raphael Lemkin je predložio kulturološku komponentu genocida koju je on nazvao vandalizmom. Na ovaj način, da je usvojeno u Konvenciji, vandalizam bi, kao namjerno uništavanje kulturnih dobara jedne zaštićene grupe, spadao danas u jedan od oblika genocida. Govoreći o namjernom uništavanju ljudske grupe, isticao je da se fizičko uništenje može izvršiti i drugim sredstvima, a ne samo ubijanjem. U ta druga sredstva spadaju napadi na političke i društvene institucije jednoga naroda, njegovu kulturu, jezik, nacionalna osjećanja, religiju, ekonomsku egzistenciju nacionalnih grupa. Također, spominje i uništenje osobne sigurnosti, slobode, zdravlja, ponosa, pa čak i uništenje života pojedinaca koji pripadaju određenim grupama.¹³ Ovo njegovo poimanje kulturocida je bilo uključeno u prvom nacrtu Konvencije na kojemu je Lemkin radio kao ekspertni savjetnik, no ispušten je u trećem i konačnom nacrtu ovog međunarodnog dokumenta. Ward Churchill je zabilježio da su izostavljanje termina kulturocid jako željele ne samo Sjedinjene Američke Države i druge zapadne demokratije, od kojih su mnoge još posjedovale kolonijalne teritorije bez tamošnjih vlada, nego i jedan broj novih postkolonijalnih zemalja trećega svijeta, zbog pravne i kulturne hegemonije nad različitim nacionalnim manjinama uključenim u njihove kolonijalno ocrtane granice.¹⁴ Imajući navedeno u vidu, zaključuje se da definicija zločina genocida ne uključuje kulturocid – uništavanje jezika i kulture jedne grupe. Pojam kulturocida je vrlo složen zbog toga što je kao izraz neodređen. Konvencija nije inkorporirala u svoj tekst politički i ekonomski genocid, te kulturocid, već se ograničila na fizičko uništenje grupa kojima osobe najčešće ‘nedobrovoljno’¹⁵ pripadaju, samim svojim rođenjem.

¹³ Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*, 1944., strana 79.

¹⁴ Ward Churchill, *A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denial in the Americas, 1942 to the Present*, San Francisco, 1997., strana 411.

¹⁵ Antonio Cassese, *Međunarodno krivično pravo*, prijevod Obrada Račića, Beograd, 2005., strana 111.

S druge strane, postoje i pozitivni pomaci u međunarodnom pravu koje možemo uočiti u praksi Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, gdje je sudsko vijeće u predmetu Radislav Krstić, kada je raspravljalo o potrebi postojanja namjere za optužbu za genocid, upotrijebilo pojam kulturocida. Naime, sudsko vijeće je smatralo da se namjerno uništavanje džamija treba tretirati kao dokaz postojanja namjere da se izvrši genocid nad Bošnjacima kao zaštićenom grupom.¹⁶ Tako je sudsko vijeće posredno izrazilo spremnost da se koristi terminom kulturocida. Ovo predstavlja pozitivan primjer porasta spremnosti u međunarodnoj zajednici za prihvatanjem kulturološke grupe kao zaštićene grupe u definiciji zločina genocida, te je svojevrsan indirektan poziv za formalno mijenjanje definicije zločina genocida.

Pozitivno ili negativno definiranje zaštićene grupe?

Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju nije imao problema pozitivno definirati Bošnjake u predmetu *Radislav Krstić*, dok je Bosna i Hercegovina u svojoj Tužbi protiv Savezne republike Jugoslavije (kasnije Srbije i Crne Gore) pred Međunarodnim sudom pravde zastupala tezu da zaštićena grupa, nad kojom je izvršen genocid, predstavlja nesrpsku nacionalnu, etničku ili vjersku grupu koja se nalazi unutar Bosne i Hercegovine, ali i šire, uključujući prvenstveno muslimansko stanovništvo. Ovakva definicija Bošnjaka kao zaštićene grupe za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu pripada tzv. negativnom pristupu definiranja grupe. Postavlja se pitanje da li se ovakvim načinom definiranja zadovoljava kriterij jasnog određivanja identiteta grupe. Mišljenja sam da se zaštićena grupa, ipak, mora definirati na pozitivan način, ističući sve njezine karakteristike, kako bi se shvatio njezin identitet. Ovo zbog toga, jer zločin genocida zahtijeva prisutnost namjere uništenja skupine ljudi koji imaju, prije svega, jedinstven

¹⁶ *Tužilaštvo vs. Radislav Krstić*, Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, Presuda, broj predmeta: IT-98-33, paragrafi 574-599. Slično razmišljanje se može pronaći i u predmetu *Tužilaštvo vs. Radovan Karadžić i Ratko Mladić*, Preispitivanje optužnice prema pravilu 61. Pravila postupka i dokazivanja od 16. jula 1996., paragraf 94. Ovdje se navodi da uništavanje džamija i katoličkih crkava dovodi do uništenja stoljećima dugog prisustva grupe ili grupa. Uništenje biblioteka je vršeno s ciljem uništenja kulture koja je bila obogaćena kroz učešće različitih nacionalnih komponenata stanovništva.

i prepoznatljiv grupni identitet. Jer, kako tvrdi Međunarodni sud pravde u ovome predmetu, bitno je ko su, zapravo, ti ljudi, a ne ko nisu. Također, i etimologija riječi – ubijanje grupe - zahtijeva pozitivnu definiciju.¹⁷ Autori Konvencije su istaknuli značaj pozitivne identifikacije grupa sa specifičnim distinktivnim karakteristikama, kako bi odlučili koje grupe uključiti, a koje isključiti (poput političkih grupa) iz definicije zločina genocida.¹⁸ Zločin genocida u biti predstavlja fizičko uništenje rase, plemena, nacije ili druge grupe koja ima tačno određeni pozitivni identitet – dakle, teško da može predstavljati uništenje ljudi kojima nedostaje distinktivni identitet.¹⁹ Iz svega navedenoga logično slijedi da negativno određenim grupama ne mogu biti uništene pozitivne karakteristike koje ih razdvajaju od ostalih grupa.

I na kraju, bitno je istaknuti da je u ovome radu dat samo osnovni prikaz najprisutnijih nejasnoća u vezi s razumijevanjem pojma zaštićene grupe prema definiciji zločina genocida. Intencija je da se akademska zajednica podstakne na eventualno mijenjanje osnovnog teksta Konvencije u dijelu u kojemu se govori o zaštićenim grupama, jer se upravo radi o jednom od najkontroverznijih objektivnih elemenata navedenog zločina. ■

INTRODUCTION OF THE NOTION OF *PROTECTED GROUP* ACCORDING TO THE DEFINITION OF THE CRIME OF GENOCIDE

Summary

In this paper, the author tries to explain which are the groups that enjoy international legal protection pursuant to the 1948 UN Convention on Prevention

¹⁷ *Bosna i Hercegovina vs. SRJ (Srbija i Crna Gora)*, Međunarodni sud pravde, Presuda, 26. februar 2007., paragraf 193.

¹⁸ Vidjeti šire: *Ibid*, paragrafi 191-202.

¹⁹ Može se, također, zapaziti da je Žalbeno vijeće Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju u predmetu *Tužilaštvo vs. Milomir Stakić* (Presuda, 22. mart 2006., broj predmeta: IT-97-24-A, paragrafi 20 – 28) došlo do zaključka da grupa mora biti pozitivno definirana, u osnovi zbog istih razloga koje je naveo i Međunarodni sud pravde u predmetu *Bosna i Hercegovina vs. SRJ (Srbija i Crna Gora)*.

and Punishment of the Crime of Genocide. It deals with the basic understanding of the notion of a protected group before the International Criminal Tribunal for Rwanda in cases against Akayesu, Kayeshema and Ruzindana. It examines aspects of stability and constancy of a protected group and it tries to answer the question if the text of the definition of genocide extends to all the stable and constant human groups, excluding at the same time mobile and inconstant groups where people associate on voluntary basis. It also elaborates the position of tribes and their legal protection, whereas the next chapter gives a brief historical overview of the intention to incorporate political and cultural groups into the final definition of the crime of genocide. The author then resents the existence of a legal bond between intentional and targeted destruction of religious and cultural monuments and the crime of genocide in Bosnia and Herzegovina. Finally, the author tries to resolve the dilemma on whether a protected group should be defined as such positively or negatively, i.e. does a negative definition of a protected group satisfy the criterion of clear definition of group identity only based on its specific distinctive features. Or simply, can a negative definition be expected to allow the Genocide Convention to extend legal protection to a group?

Key words: genocide, 1948 Genocide Convention, protected groups, political groups, culturecide.

Izvori i literatura

a) Izvori

- Organizacija ujedinjenih naroda, Rezolucija 260 (III) A, Konvencija Ujedinjenih naroda o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948.
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih naroda 217 A (III).
- Code Penal de la France, Journal Officiel, 23. juli 1992.
- Savjetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde o rezervama na Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1951.
- *Bosna i Hercegovina vs. SRJ (Srbija i Crna Gora)*, Međunarodni sud pravde, Presuda, 26. februar 2007.
- *Tužilac vs. Akayesu*, MKTR, Presuda, 2. septembar 1998., broj predmeta: ICTR-96-4-T.

- *Tužilac vs. Kayeshema i Ruzindana*, MKTR, Presuda, 21. maj 1999., broj predmeta: ICTR-95-1-T.
- *Tužilaštvo vs. Radislav Krstić*, MKTBJ, Presuda, broj predmeta: IT-98-33.
- *Tužilaštvo vs. Milomir Stakić*, MKTBJ, Presuda, Žalbeno vijeće, 22. mart 2006., broj predmeta: IT-97-24-A.
- *Tužilaštvo vs. Radovan Karadžić i Ratko Mladić*, MKTBJ, Preispitivanje optužnice prema pravilu 61. Pravila postupka i dokazivanja od 16. jula 1996.

b) Literatura

- Antonio Cassese, *Međunarodno krivično pravo*, prijevod Obrada Račića, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
- Asoka De Z. Gunawardana, *Contributions by the International Criminal Tribunal for Rwanda to Development of the Definition of Genocide*, American Society of International Law Proceedings, april, 2000.
- Frank Chalk i Kurt Jonassohn, *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*, New Haven, 1990.
- Leo Kuper, *Genocide: Its Political Use in the Twentieth century*, New Haven, 1981.
- Martin Mennecke i Eric Markusen, *Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju i krivično djelo genocida*, članak objavljen u knjizi *Genocid – slučajevi, poređenja i savremene rasprave*, urednik Steven L. B. Jensen, Danski centar za holokaust i istraživanje genocida, bosansko izdanje, Sarajevo, 2007.
- Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*, 1944.
- Ward Churchill, *A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denial in the Americas, 1942 to the Present*, San Francisco, 1997.
- William A. Schabas, *Groups Protected by the Genocide Convention: Conflicting Interpretations from the International Criminal Tribunal for Rwanda*, ILSA Journal of International and Comparative Law, 2000.